

BRAM BAKKER

VERSLAAFD AAN GELD

DE MEEST
GEMISTE
DIAGNOSE

LUCHT

Stichting Lekker Geven ondersteunt het werk van de Rotterdamse straatarts Michelle van Tongerlo. De mensen die ze helpt zijn vaak verslaafd, onverzekerd en/of dakloos. En zonder uitzondering hebben ze geldproblemen. 'Armoede is geen persoonlijk falen, maar gewoon een gebrek aan geld.' Per verkocht exemplaar van dit boek doneert de auteur twee euro aan Stichting Lekker Geven. Je kunt of mag zelf ook iets storten, kijk op www.lekkergeven.nl.

'Je gaat het pas zien als je het doorhebt'
(Johan Cruijff, 1947-2016)

Inhoud

Inleiding	9
Een ruilmiddel	15
Armoede	21
Economische groei	25
Verslaving	31
Geld in de zorg	41
Geld in het onderwijs	51
Geld in het gezin	59
Een zwart gat	65
Ruzie over geld	71
Een ernstige ziekte	77
'Zelf heb ik weinig met geld'	83
Meer weten?	91

Inleiding

Een tijdje geleden zette ik een streep door de zakelijke samenwerking met een vriend. Mijn gevoel dat het in onze gemeenschappelijke activiteiten te veel om geld draaide was niet langer te negeren. Iets klopte er niet en dat zette me aan tot deze beslissing. Deze vriend probeerde me er in zijn reactie van te overtuigen dat ik er feitelijk naast zat, met mijn gevoel. Hij kwam met cijfers waaruit zou moeten blijken dat mijn gevoel niet klopte. En daar gaat het dan mis: over gevoel valt niet te twisten. Wat je voelt is niet een logisch gevolg van wat je hebt bedacht. En mijn gevoel werd ook niet anders door zijn argumentatie. Pijnlijk, voor ons beiden, en wat de gevolgen voor de vriendschap gaan zijn is nog niet helder.

Niemand wil dat persoonlijke relaties op de tocht komen te staan vanwege euro's, lijkt mij. Maar uitzonderlijk is het helaas niet: al mijn hele leven hoor ik in mijn werk en mijn privéleven met grote regelmaat verhalen van mensen over de ellende die conflicten over geld hebben opgeleverd. Denk maar eens aan families waar onderlinge contacten zijn gestopt na een conflict over de verdeling van een nalatenschap. Of vechtscheidingen. Het lukt mensen vaak maar moeilijk om het verdriet over het overlijden van een dierbare of het verlies van een belangrijke liefdesrelatie of vriendschap in verbinding met hun medemensen te doorleven. Rouwen om een gedeeld verlies met je ex-partner is zoveel krachtiger dan strijden om de te verdelen boedel. In plaats van verbinding maken rond wat verloren gaat verschansen mensen zich al te gemakkelijk in een strijdbare gedaante, vanwaaruit ze het enkel over financiële rechten en plichten willen hebben en niet over emotionele pijn.

Geld heeft weinig van doen met gevoel. Maar de meeste mensen zijn ervan overtuigd dat er een direct verband is tussen het saldo van hun bankrekening en hoe goed ze zich voelen. 'Geld maakt niet gelukkig' is nog altijd een bekend spreekwoord, maar in de westerse samenleving gedragen de meeste mensen zich alsof het wel zo is. We proberen kwetsbare emoties te verdoven met euro's, is de stelling die me aanzette tot het schrijven van dit boek. We zijn verslaafd geraakt aan het paracetamol-effect dat euro's kunnen hebben (overigens lang niet altijd...). Het gaat hier over de schaduwkant van geld, de zwarte kant zelfs.

In het toevertrouwen van mijn gedachten over de dominante gedaante van geld in onze samenleving werd ik aangemoedigd door mijn vrienden Vincent van Nes en Jan Willem Smit, die beiden werken in de financiële dienstverlening, maar die zich (misschien wel juist door hun werk) heel goed realiseren dat gevoel leidend is bij het stoeien met geldzaken.

In de theatervoorstelling *Ben je bezopen?* die ik samen met mijn zoon (en cabaretier) Fimme Bakker speel, is verslaving het onderwerp. Veel mensen die proberen te herstellen van een verslaving bezoeken zelfhulpgroepen waarin het 12-stappenprogramma (ook wel het Minnesotamodel genoemd) de leidraad vormt. De AA-meetings (Anonieme Alcoholisten) zijn in dit verband het meest bekend, maar er zijn ook zelfhulpgroepen rond cocaïne, opiaten, seks en gokken bijvoorbeeld. ‘Verslaving is een progressieve hersenziekte’ stellen ze daar en ik betwijfel dat. Het is zeker dat het brein betrokken is in het ontstaan en/of voortbestaan van een verslaving, maar we hebben het over complexe materie, waarin het lichaam (de plek waar onze emoties huizen) ook een belangrijke rol speelt.

Onze verslaving aan geld is wel progressief, denk ik. Met progressief wordt bedoeld dat het geleidelijk erger wordt. En toch zijn er weinig mensen die zichzelf als geldverslaafd

beschouwen. Het is geen erkende diagnose, er zijn ook geen zelfhulpgroepen of effectief bewezen behandelingen voor. De zorgverzekeraars geven geen geld uit aan het helpen van mensen die niet met geld kunnen omgaan en dat heeft iets cynisch, vind ik. Maar het bestaat wel, die verslaving aan geld, die zich kan uiten in vele uiteenlopende gedaanten. Zowel mentaal als fysiek. De zucht naar geld, die de wereldpolitiek domineert, bedreigt ons voortbestaan en dat van onze kinderen. De voordelen van de vrije-markteconomie en het kapitalisme zijn voldoende bewierookt in de afgelopen decennia. Het is tijd om expliciete aandacht te besteden aan de donkere kant die er ook aan kleeft. Daarom schrijf ik dit essay, pamflet, schotschrift, opiniestuk, of hoe je het wilt noemen. Alles behalve een econoom ben ik en misschien ga je opvattingen lezen die niet overeenstemmen met kennis of feiten die jij op dat gebied hebt. Bij voorbaat excuus. Van verslaving weet ik wel wat af en het vuur dat ik voel bij het praten of schrijven over dat onderwerp

is ook de reden dat je dit nu leest. Ik hoop dat je geraakt zult worden door wat er aan de orde komt. Het liefst raak ik je in het hart. Iedere verandering is het gevolg van geraakt zijn. En het is dringend gewenst dat geld een minder prominente rol krijgt in een wereld die op talloze gebieden in crisis is.

Voor nu wil ik je alvast bedanken voor je aandacht en wens ik je het nodige leesplezier.

Haarlem, juni 2024

Een ruilmiddel

Er was een tijd dat geld niet bestond. En ook toen draaide de aarde haar rondjes, met al haar bewoners. De machtigste dieren op aarde bleken de mensen te zijn, een unieke diersoort vanwege een uitzonderlijk talent: denkvermogen. Andere zoogdieren worden enkel door emoties aangestuurd (als ik bang ben ren ik weg), mensen zijn (vaak) in staat om niet primair te reageren en eerst na te denken over hun beste overlevingsstrategie (ik ben bang, maar door weg te rennen verdwijnt dat niet vanzelf). Ons rationele brein (gelegen in de (neo)cortex ofwel hersenschors) vergroot onze overlevingskansen in situaties waarin ons leven bedreigd wordt.

Mensen werden zich gedurende de evolutie ook bewust van de onmisbaarheid van andere mensen. Door samen te werken kunnen we verder komen, bedachten ze zich. En ze realiseerden zich dat ze van elkaar verschilden. Wat de een wel kon, lukte de ander niet. En dit gold ook voor eigendommen: wat de een had, bezat de ander niet. En zo leerden ze gebruik van elkaar te maken, met wederzijds voordeel. In tijden van vrede dan, want het gevoel moest aan beide kanten kloppen, anders ontstonden er problemen. Je eenzijdig iets toe-eigenen kan en mag niet als je vredig wilt samenleven op deze planeet. Dan komt er ruzie, of oorlog.

Aanvankelijk ruilden mensen eerst spullen, denk aan zoiets simpels als een bloemkool in ruil voor een stel aardappelen. Over de 'evenwaardigheid' van dit soort producten kon worden gediscussieerd en meestal kwamen ze er prima uit. Ergens in de geschiedenis bedachten de mensen zich ook dat je diensten kunt uitruilen tegen iets anders.

Als jij mij helpt met het bouwen van mijn huis krijg je een koe die je melk oplevert of die je kunt slachten. Je kunt er van alles van vinden, maar in grote lijnen is dit hoe het verliep.

En toen ontstond het geld. Het is niet langer geleden dan 700 voor Christus dat er voor het eerst munten werden vervaardigd, die als ruilmiddel werden ingezet. Aanvankelijk bestonden die munten vooral uit kostbare metalen als goud en zilver, ze hadden waarde van zichzelf. Je begrijpt hoe het zich verder heeft ontwikkeld, dat de munten een steeds hogere denkbeeldige waarde kregen, dat het papiergeld erbij kwam en dat we tegenwoordig met cryptomunten werken. Een dollarbiljet is een stukje papier dat van zichzelf amper waarde heeft, een bitcoin is niet eens tastbaar.

We kunnen iets kopen met geld en als dat voor ons gevoel klopt is er weinig aan de hand. Was het maar zo simpel. Waar geld

dus eerst en vooral in het leven van de mens kwam als een hulpmiddel in de ruilhandel is het geworden tot een op zichzelf staand iets, niet zelden een hoogste doel. Waarbij de nadelen regelmatig groter zijn dan de voordelen. Veel mensen lijden omdat ze geld nodig hebben om te kunnen leven op de manier die bij hen past. Zonder geld kun je niets meer. Je kunt je product of talent uit liefde schenken aan een medemens, maar om bijvoorbeeld op een andere plek te komen heb je transport nodig, en dat kost geld, ook al betaal je met een pasje of je mobiele telefoon. Is het toeval dat er nauwelijks nog wordt gelift? Als student deed ik het graag: gezelschap bieden in ruil voor een gratis rit.

Geld is dus al heel lang geen hulpmiddel meer, er is in de westerse samenleving zelfs geen menswaardig bestaan mogelijk zonder geld. De zwerver die een slaapplek zoekt heeft hier geld voor nodig, de directeur van een groot bedrijf functioneert enkel als hij of zij zich de hele dag bewust is van de financi-

ele kant van de zaak. 'We werken hier niet voor de lol!' En waarom ook alweer niet?

'Verslaafd' betekent: tot slaaf gemaakt. En als niemand meer zonder geld kan mag je ons allemaal als verslaafd beschouwen, toch? Dat de een daar meer onder lijdt dan de ander hoeft geen betoog, laten we eerst maar eens kijken waar de pijn rond het geld zich bevindt.